

*М. В. Оніщук, Міністр юстиції  
України, кандидат юридичних  
наук, заслужений юрист України*

## **З НАГОДИ 85-РІЧЧЯ ХАРКІВСЬКОГО НДІ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ**

Як відомо, історія створення вітчизняних судово-експертних установ нараховує біля 95 років. Підставою для такого відліку слугував певний рівень розвитку судової системи, що викликав необхідність залучення до розгляду справ тих чи інших фахівців з метою розв'язання складних питань, які вимагали спеціальних знань методів судової фотографії, дактилоскопії, хімічного, мікроскопічного аналізу тощо.

Перші кроки по створенню експертних установ на теренах України були зроблені Державною Радою та Державною Думою, які 4 липня 1913 року схвалили Закон «Про заснування кабінетів науково-судової експертизи у містах Москві, Києві і Одесі». Законом передбачалося, щоб такі кабінети були утворені при прокурорах кожної із чотирнадцяти існуючих на той час судових палат. Лютневий та Жовтневий перевороти, Громадянська війна в Російській імперії зруйнували судову, а за нею й експертну систему. На цьому була поставлена крапка в початковому дореволюційному етапі розвитку вітчизняної судової експертизи.

Після встановлення на Україні радянської влади, тривалого реформування правових основ і судової реформи почався наступний етап становлення вітчизняної криміналістики та судової експертизи.

10 липня 1923 року на засіданні Ради народних комісарів Української Соціалістичної Радянської Республіки був прийнятий перший нормативний акт, що регулював діяльність установ судової експертизи в Україні, а саме – «Положення про Кабінети судової експертизи». Цим актом з метою проведення різного роду науково-технічних досліджень із судових справ було постановлено заснувати у містах Києві, Одесі і Харкові крайові Кабінети науково-судової експертизи.

Так, у місті Харкові на базі кафедри судової медицини медичного інституту з 1 листопада 1923 року розпочав свою діяльність Харківський кабінет наукової судової експертизи, завідувачем якого було призначено Миколу Сергійовича Бокаріуса.

З введенням в дію 23 жовтня 1925 року «Положення про судоустрій УРСР» та у зв'язку із розширенням функцій, Кабінети науково-судової експертизи перетворено в Інститути науково-судової експертизи в містах Києві, Одесі та Харкові.

На той час у Харківському науково-дослідному інституті за структурою функціонували секції хімічних, фізико-хімічних, біологічних, судово-медичних, фотографічних досліджень та ідентифікації особи. Завдяки отриманню в 1932 році Харківським інститутом власного, хоч і не зовсім придатного для роботи, приміщення та оснащення його самим необхідним обладнанням було створено певні передумови для подальшої плідної роботи. Розвиток експертних установ був перерваний Великою Вітчизняною війною. Багато співробітників інституту пішло на фронт. Під час окупації Харкова практично було знищено все майно інституту, в тому числі музей і бібліотеку.

4 листопада 1943 року Рада народних комісарів УРСР прийняла постанову про поновлення діяльності Харківського інституту науково-судової експертизи. У післявоєнний час, незважаючи на труднощі, досить швидко були відбудовані приміщення інституту, отримане необхідне

устаткування та створені нові лабораторії. Не вистачало лише підготовлених наукових кадрів. У зв'язку з цим Міністерство юстиції УРСР на посади молодших наукових співробітників інституту направило молодих юристів, що закінчили Харківський юридичний інститут, зокрема М. В. Салтевського, І. А. Сапожникова, Є. П. Коновалова, Л. Ю. Ароцкера, Г. Л. Грановського, які згодом стали провідними вченими нашої країни.

У післявоєнний час судова експертиза набула подальшого розвитку. У структурі інститутів судових експертиз створювалися нові підрозділи, у яких розроблялись методики криміналістичної ідентифікації особи, почеркознавства, фізичних, хімічних, біологічних, трасологічних та автотехнічних досліджень. Були запрошені на роботу фахівці з відповідних галузей знань.

Разом з тим, приміщення Харківського інституту довгий час знаходилося в малопридатному для роботи стані, що не надавало можливості створити відповідні умови праці. З метою виправлення такої ситуації Міністерством юстиції УРСР було вжито низку заходів щодо подальшого будівництва нового приміщення інституту.

З 1978 року інститут запрацював у новій будівлі, і це, поряд з удосконаленням наукової та експертної роботи, надало нового поштовху для його розвитку як однієї з провідних державних судово-експертних установ в Україні.

На початкових етапах після розпаду СРСР та набуття незалежності Україною, система експертних установ зазнала певних труднощів у своїй діяльності (низький рівень фінансування з Державного бюджету на початку 90-х років ХХ ст., проблеми організаційного та нормативно-правового характеру тощо). Але завдяки зусиллям Міністерства юстиції України вдалося не тільки зберегти судово-експертні установи, а й значно розширити систему та обсяги їх фінансування. Велика робота була проведена щодо вдосконалення законодавства з питань судово-експертної діяльності в Україні. Усе це дає впевненості

говорити про добрі перспективи розвитку спеціалізованих експертних установ Міністерства юстиції України.

У теперішній час Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз імені Заслуженого професора М. С. Бокаріуса із честю несе звання найкращої за використанням науково-технічного потенціалу судово-експертної установи. Харківська школа судових експертів відома не тільки на теренах України, а й далеко за її межами. Співробітники інституту – учені та практики – є достойними спадкоємцями ідей відомих криміналістів і судових експертів, імена яких увійшли до плеяди засновників основних напрямків розвитку криміналістики та судової експертизи в нашій державі та поза її межами. Про це свідчить і кількість наукових розроблень, виконаних працівниками інституту за планом Міністерства юстиції. Підтвердженням цьому є і той факт, що разом із Національною юридичною академією України імені Ярослава Мудрого Харківський НДІСЕ є засновником періодичного фахового видання з проблемних питань судової експертизи «Теорія та практика судової експертизи і криміналістики», у підготовці матеріалів якого приймають участь фахівці не тільки України, а й зарубіжних країн. Велика кількість захищених дисертацій, опублікованих монографій, статей, посібників, науково-практичних рекомендацій для судових експертів, працівників правоохоронних органів і судів – ще один з показників спроможності установи виконувати найскладніші завдання з удосконалення існуючих та розроблення новітніх методів судової експертизи.

Про рівень підготовки кадрів вищої кваліфікації у Харківському НДІСЕ свідчить й експертна робота, яку разом із проведенням наукових досліджень виконують його співробітники. Сотні тисяч експертиз та експертних досліджень – це той внесок, який зробили судові експерти Харківського НДІСЕ у справу експертного забезпечення правосуддя в нашій країні.

Треба відзначити, що діяльність судово-експертних установ системи Міністерства юстиції України не позбавлена проблем, які потребують вирішення на державному рівні. Їх можна розподілити на проблеми стратегічного і тактичного характеру. До першого (стратегічного) напрямку належить вирішення питань експертного забезпечення правосуддя в Україні – створення єдиної незалежної системи судово-експертних установ у країні. Це питання тривалий час є предметом дискусії серед учених і практиків. На користь необхідності позитивного його вирішення говорить та обставина, що в разі створення такої системи буде реалізований один з головних принципів судово-експертної діяльності – принцип незалежності судового експерта від органів дізнання, досудового та судового слідства, у провадженні яких перебувають справи і які призначають експертизи. У той же час, ефективне розв'язання згаданої проблеми можливе тільки після внесення змін у законодавство України, продуманого вирішення організаційних, фінансових і кадрових питань.

Інша проблема – фінансування державних установ судової експертизи. Так, наприклад, Харківським інститутом у першому півріччі 2008 року за кримінальними справами та справами про адміністративні правопорушення виконано 2759 експертиз на суму 3 млн 600 тис. грн. У той же час з Державного бюджету на ці заходи надійшло 2 млн 56 тис. грн, що не дає змоги вчасно та на належному рівні забезпечити проведення судових експертиз.

Слід зазначити, що проблема фінансування тісно пов'язана з питанням забезпечення установи належним обладнанням, яке використовується під час проведення експертиз, зокрема новітніх приладів, устаткування, апаратно-програмних комплексів тощо.

Багато питань також виникає під час застосування норм процесуального законодавства при здійсненні судово-експертної діяльності. Нажаль, ми маємо прогалини в законодавстві та узгодженість окремих норм

господарського, цивільного, адміністративного та кримінального процесуальних кодексів щодо здійснення судово-експертної діяльності. Міністерством юстиції підготовлені відповідні проекти законів, проте їх прийняття Верховною Радою України ще чекає свого часу.

Вирішення окреслених проблем сприятиме подальшому розвитку судово-експертних установ і в цілому надасть можливість забезпечити незалежною науково-обґрунтованою експертизою правоохоронні та судові органи.